

Adrian Cioroianu (editor),
Mihai Burcea, Cristina Diac,
Corina Doboș, Dumitru Lăcătușu,
Elis Pleșa, Liviu Pleșa

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ
**PARTIDUL
COMUNIST
ROMÂN**
1921-2021

Pentru o istorie dezinhibată
a „viitorului luminos”

POLIROM
2021

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	7
<i>Lista abrevierilor</i>	11
<i>Prefață. Au fost mai mulți de o mie. Sau despre ce înseamnă a privi și cealaltă parte a baricadei (Adrian Cioroianu)</i>	15
Capitolul 1. Gheorghe Gheorghiu-Dej: de la răzvrătirea unui muncitor la falsificarea unei legende. „Procesul ceferiștilor” din anii 1933-1934 și răzbunarea ulterioară (<i>Elis Pleșa</i>)	31
Capitolul 2. Ana Pauker – femeia teribilă a comunismului românesc. Procesele de la București și Craiova, 1936 (<i>Dumitru Lăcătușu</i>)	73
Capitolul 3. Nicolae Ceaușescu: tânăr, rebel și ilegalist. O cotitură a destinului: arestarea și procesul din anul 1936 (<i>Cristina Diac</i>)	153
Capitolul 4. Vasile Luca: în parte erou, în parte sursă a Siguranței. Cum a ajuns etnic-maghiarul revoltat să fie victima tovarășilor săi de partid (<i>Liviu Pleșa</i>)	193
Capitolul 5. Petre Constantinescu-Iași: profesor (de istorie), stalinist (din convingere), abonat (la trenuri europene). De la propagandistul guvernului Groza la pensionarul regimului Ceaușescu (<i>Adrian Cioroianu</i>)	243
Capitolul 6. Cazul Petre Gheorghe – între comunism și spionaj. Un ilegalist judecat și executat, în condiții de război (<i>Mihai Burcea</i>)	283
Capitolul 7. Scarlat Callimachi – prinț, comunist și subiect al Justiției carliste (<i>Adrian Cioroianu</i>)	355
Capitolul 8. „Tovarășii din Spania”. Voluntari comuniști români în Brigăzile Internaționale din războiul civil spaniol (<i>Mihai Burcea</i>)	387
Capitolul 9. „Bonjour, Paris!”. Comuniști români în Franța, 1927-1945. Cazul „Afișul roșu” și implicarea unor ilegaliști din România (<i>Corina Doboș</i>)	405

Capitolul 10. Basarabean și comunist – n-a fost o contradicție în termeni. Membri PCdR, simpatizanți ai partidului și uteciști originari din stânga Prutului (<i>Dumitru Lăcătușu</i>)	439
<i>Bibliografie selectivă</i>	505

© 2021 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Fotografie copertă: © Andrei Pandele

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

A fost odată ca niciodată: Partidul Comunist Român (1921-2021): pentru o istorie dezinhibată a „viitorului luminos” / ed.: Adrian Cioroianu. – Iași: Polirom, 2021

Conține bibliografie

ISBN: 978-973-46-8500-4

I. Cioroianu, Adrian (coord.)

94

329.15

Printed in ROMANIA

Tot pe 12 iunie a fost audiat și Șmil Marcovici, colegul Anei Pauker din Secretariatul CC al PCdR, arestat la aceeași dată cu ea. Discursul său, spre deosebire de cel al antevorbitoare sale, a fost axat pe cauza procesului. El a specificat că toate acuzațiile împotriva lui se bazuau pe „vechi dosare și pe hârtii ale Siguranței”, pentru care fusese deja condamnat și amnistiat, procesul fiind considerat o înscenare a acestei instituții. Drept argument a arătat că au fost arestați „numai oameni cu nume străin”, cu scopul de „a se face atmosferă”. Întrebat pe cine cunoștea dintre acuzați și dacă făcea parte din Secretariat, a răspuns că o știa doar pe Ana Pauker și că „nu e rușine de a face parte din comitetul central al partidului comunist. Comuniștii sunt în toate partidele”. Ca și colega lui din Secretariat, a refuzat să răspundă întrebării „faci parte din partidul comunist?”. A cerut „să dovedească d. comisar regal”¹.

Chestionările următorilor inculpați prezintă câteva constante. Ei au ezitat să recunoască apartenența la partidul comunist, precizând, conform răspunsurilor oferite de Ana Pauker și Șmil Marcovici, că nu era sarcina lor să se autoincrimineze, ci că prim-comisarul regal trebuia să aducă dovezi ale acestui fapt. O altă constantă a fost declarația că sunt antifasciști, care luptau împotriva războiului, pentru binele muncitorilor, țăranilor și împotriva burgheziei. Din acest motiv, voi prezenta în continuare doar audierile inculpaților care au avut poziții deosebite față de primii doi acuzați sau care au fost excepționale prin tratamentul la care au fost supuși.

Una dintre acestea a fost cea a lui Emanoil Kaufman, care a retractat în cursul audierii sale declarațiile date în timpul anchetei, spunând că a fost bătut chiar de comisarul Nicolae Turcu și forțat să semneze declarațiile incriminatorie la adresa lui și a celorlalți inculpați. Pe parcursul audierii a relatat propria poveste, de la venirea în București în 1923 și până la arestarea sa din 12 iulie 1935. Informații despre bătăile de la Siguranță a oferit și un alt inculpat, Andrei Bernath, care l-a indicat drept vinovat pe același comisar Turcu. Bernath l-a mai acuzat că le-a bătut pe gazdele sale, soții Ștefan și Ana Csaszar, și pe copilul lor în vârstă de cinci ani, cu singurul scop de a-i convinge să dea declarații incriminatorii despre el și să îl recunoască. Răspunsurile sale la întrebările adresate de membrii completului de judecată și mai ales

1. „Procesul Anei Pauker și a celor 18 comuniști. Ziua a VII-a”, *Universul*, 14 iunie 1936; „Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker”, *Dimineața*, 14 iunie 1936.

replica lui către colonelul Teodor Petrescu – „D-le judecător, nu ați înțeles ce am vrut să spun” – i-au iritat pe aceștia și mai ales pe președinte, care îi „ia cuvântul și ordonă scoaterea lui, în lanțuri, din sală”. În același timp, a fost dispusă și suspendarea ședinței de judecată. La reluarea ei, apărarea a prezentat „un protest în chestiunea excluderii inculpatului Bernard Andor”. A precizat că „măsura luată contravine articolului 116 din Codul Justiției Militare, care prevede dreptul nelimitat al inculpatului de a se apăra”. Față de acest protest, prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a invocat art. 114 din același cod, care stipula că „președintele poate scoate din ședință și ordona reîntoarcerea la închisoare a oricărui acuzat, care prin alarmă sau prin orice alt mijloc de turburare împiedică liberul curs a justiției”. El a concluzionat că nu era cazul ca acesta „să fie readus în sală”. Ulterior, inculpatul a fost pedepsit și cu trei zile de carceră. Motivul oficial prezentat a fost răzvrătirea împotriva santinelor. În timp ce își executa pedeapsa primită, a intrat în greva foamei.

Pe parcursul interogării comuniștilor, acuzarea a încercat să dovedească legăturile acestora cu străinătatea, fapt incriminat de prevederile Legii Mârzescu. Sunt elocvente în acest sens chestionările lui Alexandru Moghioroș și ale viitoarei sale soții, care reflectă eșecul procurorului de a documenta acest aspect și reușita inculpaților de a eluda întrebările prim-comisarului regal. Primele întrebări adresate comunistului român de origine maghiară, al cărui aspect sfidător a fost evidențiat de corespondenții *Curentului* și *Universului*, au fost cele referitoare la originea lui etnică și la religia sa. A răspuns că este maghiar și liber cugetător:

D. Președinte: Răspunde pentru ce ai fost în Cehoslovacia în 1934?

Maghiaraș [Moghioroș]: Ca să scap de armată.

D. Președinte: Prin urmare ai înțeles să răsplătești ospitalitatea țării fugind de armată? Ai lucrat pentru desmembrarea minorităților din Statul român?

Maghiaraș nu răspunde nimic precis, căutând să facă apologia Frontului popular¹.

În autobiografia sa, scrisă în 1944, Moghioroș a precizat însă că scopul vizitei sale în Cehoslovacia l-a reprezentat participarea la o întrunire a tineretului comunist. Însă chiar și motivul indicat se pedepsea, după legile de atunci, cu închisoare între 15 zile și 6 luni.

1. „Procesul comuniștilor din București la Craiova. Ziua IX. Ședința de după-amiază”, *Curentul*, 18 iunie 1936.

Spre deosebire de ziarele de dreapta, cele de stânga nu au reprodus în paginile lor întrebările despre vizitele lui Moghioroș în Cehoslovacia și răspunsurile oferite. Ele au prezentat doar acele replici care cataloghează acuzațiile din ordonanță ca simple afirmații, i-au menționat participarea ca muncitor la greve și au indicat refuzul lui de a răspunde la întrebarea dacă este sau nu comunist. Presa vremii a acordat un spațiu mult mai generos audierii Esterei Radosovețki, viitoarea soție a lui Moghioroș. Siguranța deținea mai multe informații privind activitățile sale în Cehoslovacia sau care o indicau drept intermediara dintre organizația comunistă din România și cele din străinătate. Lipsa însă confesiunea acesteia, iar documentele existente erau considerate irelevante de către apărare. Ea captase atenția presei încă de la începutul procesului, când a leșinat în repetate rânduri. În *Curentul* era caracterizată ca cea cu „leșinurile stereotipe, fetița dulce și cultă a nucleului comunist aflat în boxă”. Interogatoriul ei este redat în *Dimineața*. S-a referit inițial la motivul strămutării procesului de la București la Craiova, după care a menționat regimul greu de recluziune din orașul oltean, și anume că erau „duși în lanțuri”. Răspunsul colonelului Teodor Petrescu a fost că acela era regimul închisorii respective. Apoi, Estera Radosovețki a indicat contradicțiile inexplicabile din ordonanța de dare în judecată, „simplele presupuneri – fără nicio învinuire concretă”, dar și că la Siguranță a fost bătută, subliniind însă că nu va face niciodată jocul acesteia. În același timp, a negat și că asupra ei s-au găsit sume de bani. Întrebată de vizita în Praga, a răspuns că a fost expulzată după o reținere de 14 zile, fără să fi fost inclusă în vreun proces. În următoarele șase intervenții, a urmărit să-și creioneze portretul unei studente sărace, venite în București pentru a urma o facultate, după terminarea liceului în Tighina. Afirmația că era o studentă săracă a stârnit amuzamentul membrilor completului de judecată, care au remarcat că, deși era studentă săracă, avea ciorapi de mătase. Chestionată asupra vizitei la Berlin, a specificat că a lucrat un timp ca funcționară, iar cu banii primiți ca preaviz a plecat la rudele sale. Puteau fi ori rude de sânge, ori rude în sensul folosit de comuniști (membrii Partidului Comunist). Nu e clar dacă Siguranța cunoștea la data respectivă acest dublu sens al cuvintelor folosite de comuniști. Alte întrebări au vizat opinia Esterei Radosovețki despre statutul și problemele minorității și Constituția României, răspunsurile sale fiind: „Sunt pentru păstrarea Constituției, adică pentru respectarea libertăților cuprinse în ea”¹.

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineața*, 18 iunie 1936.

Un fapt senzațional al audierii acuzaților l-a reprezentat și interogarea singurului român din lotul celor 19, Alexandru Drăghici. Acesta a recunoscut că avea convingeri comuniste, dar a respins acuzațiile din ordonanța definitivă, pe care le-a considerat „aiureli”. Întrebat despre notițele și foile găsite asupra lui, a precizat că erau doar „revendicările muncitorimii, însemnări asupra concediilor ș.a.m.d.” și că ei se opuneau instrucției paramilitare, deoarece avea un caracter fascist¹.

Audierea martorilor

Unul dintre aspectele importante, dar și amuzante ale procesului a fost audierea martorilor, care a început pe 17 iunie și s-a încheiat pe 27 iunie. Presa vremii a vorbit de nu mai puțin de 6.000 de membri, dar nu toți au apărut la proces. În *Curentul* din 6 iunie 1936, aceștia erau catalogați drept „o lume pestriță, care n-are nici în clin, nici în mână cu procesul”, iar singurul scop al citării lor era considerat a fi intenția acuzaților de a arăta că existau multe persoane care „nutresc aceleași idei ca și Ana Pauker și ceilalți 18 tovarăși”.

Se pot distinge două categorii de martori, la fel ca în cazul tuturor proceselor penale.

Prima a fost cea a martorilor acuzării, fiind citați angajați ai instituțiilor statului (Siguranța și Închisoarea Militară Jilava) implicați în arestarea și deținerea celor 19 comuniști. Ei au vorbit despre arestarea inculpaților, continuarea propagandei comuniste în penitenciar, dar și despre încercările acuzaților de a sustrage documentele compromițătoare din dosarele ce le erau puse la dispoziție de autorități. Sunt de remarcat depozițiile maiorului Constantinescu și comisarului Stelian din 17 iunie 1936. Primul a fost ajutor al comandantului Închisorii Militare Jilava, unde au fost depuși după terminarea instrucției penale bărbații din lotul Anei Pauker, iar al doilea a fost unul dintre funcționarii Siguranței care a participat la arestarea celor trei membri ai Secretariatului CC al PCdR. Audierea lor, ca și a celorlalți, a cuprins două etape. Prima a constat în interogarea lor de către completul de judecată și prim-comisarul

1. „Procesul comuniștilor din București la Craiova. Ziua a X, Ședința de după-amiază”, *Curentul*, 19 iunie 1936; „Procesul Anei Pauker și al celor 18 comuniști. Ședința de după-amiază”, *Universul*, 18 iunie 1936.

regal al procesului, iar a doua a presupus chestionarea lor de către avocații apărării și unii dintre acuzați. Cei din urmă au încercat să obțină de la aceștia recunoașterea faptului că la Jilava deținuții au fost bătuți de maiorul Constantinescu sau în prezența sa, iar în cazul comisarului, să extragă informații despre bătăile de la Siguranță. În primul caz, merită redat „dialogul” dintre maiorul Constantinescu și Alexandru Drăghici (care a reclamat în fața instanței că a fost o victimă a maiorului), reprodus în *Dimineața*. Fragmente din discuție au apărut și în ziarele de dreapta.

Inculpatul Drăghici: D-le maior, eu am fost bătut înaintea dv.?

Martorul: Nu-mi amintesc. [...]

D. av. Maurer: La închisoarea Jilava se bate?

D. Maior Constantinescu: Nu.

D. av. Maurer: Dar pe Drăghici cine l-a bătut?

D. Maior Constantinescu: Nu l-a bătut nimeni. Deși în multe rânduri merita asta.

Alexandru Drăghici și ceilalți coacuzați au mai încercat să-l determine pe maiorul Constantinescu să recunoască faptul că administrația Jilavei a introdus informatori și provocatori printre deținuți, fiind amintit în repetate rânduri cazul studentului Lazăr Grumberg, care se afla în slujba autorităților. În acest sens, avocatul Ion Gheorghe Maurer a solicitat instanței să dispună aducerea lui ca martor în proces, precizându-se că exista o declarație scrisă a acestuia în care a recunoscut că era informator. Cererea sa a întâlnit opoziția prim-comisarului regal Popescu P. Cetate, care a spus că „nu se poate pune bază pe declarația unui pușcăriaș, când există mărturia unui maior, care a jurat pe cruce”¹.

În chestionarea celui de-al doilea martor al acușării s-a remarcat Ana Pauker. Aceasta i-a adresat întrebări despre bătăile de la Siguranță, dar în sprijinul comisarului a intervenit președintele completului de judecată, afirmând că astfel de aspecte nu interesau cauza procesului. Colonelul a recunoscut existența unor asemenea procedee folosite de respectiva instituție a statului:

Ana Pauker pune o întrebare în legătură cu bătăile care se aplică la siguranță.

Președintele: Nu ne interesează.

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineața*, 19 iunie 1936.

Ana Pauker: Noi vrem să arătăm că la siguranță se bate groaznic și ținem să protestăm în contra acestor metode.

Președintele: Metodele acestea nu vor înceta până nu se va stârpi buruiana¹.

La întrebările repetate ale apărării cu privire la metodele întrebuintate de Siguranță, ediția din 19 iunie a *Dimineții* consemnează că Stelian a refuzat să „dea lămuriri”, deoarece le considera „secrete profesionale”. Comisarul Stelian a mai afirmat, pe parcursul audierii sale, că Ana Pauker făcea parte dintr-o „familie comunistă”, referindu-se la sora ei, Bela Robinson, și la soțul ei, Marcel Pauker, aflat atunci în Uniunea Sovietică.

Martorii apărării, cei mai numeroși, pot fi împărțiți în două categorii: cei care nu-i cunoșteau pe inculpați, auzind de proces din presă, și cei care erau cunoscuți ai acuzaților din localitățile de naștere sau munciseră pentru o perioadă cu aceștia. În cazul celor dintâi, acuzarea le adresa în principal întrebarea dacă îi cunoșteau pe vreunul dintre cei 19. În eventualitatea unui răspuns negativ, acuzarea cerea ca respectivii să nu mai fie recunoscuți ca martori, cu precizarea că nici inculpații nu-i cunoșteau și că listele de martori fuseseră confecționate de apărare, cu tendința de a tergiversa procesul. În general, martorii fuseseră împărțiți de instanță în loturi, fiind audiați câte 30 pe zi.

Apărarea, secondată de acuzați, îi întreba pe martori care sunt păreri lor despre fascism, ce fel de venituri au, dacă sunt mulțumiți de modul lor de viață și de credința lor. Popescu P. Cetate i-a cerut însă completului de judecată să nu aprobe adresarea acestor întrebări, deoarece „a se face altfel înseamnă a se permite apologia ideilor comuniste”. O parte dintre răspunsurile oferite au fost reproduse în presa vremii. Colonelul Teodor Petrescu și-a asumat punctul de vedere al acuzării, fiind relevantă audierea martorului Rudi Elter:

D. Președinte: Cunoști pe Ana Pauker?

Martorul: Nu!

Ana Pauker: Unde lucrează martorul?

Martorul: dă preciziuni.

Ana Pauker: Ce salariu are?

D. Președinte oprește asemenea întrebări.

Ana Pauker: Ce impozit plătește.

D. Președinte: Nu interesează².

1. *Ibidem*.

2. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineața*, 19 iunie 1936.